

NOVÁK BÉLA: Fővárosi kaszinók a 19. században

Az első: a Nemzeti Kaszinó

A hazai kaszinók számára mintául szolgáló klubok őshazája Anglia volt, ahol már a 16. században kialakultak a klubok csirái: a vendéglőkben rendszeresen találkozó, számláikat közösen kifizető asztaltársaságok. A "club one's resources" kifejezés mindmáig a közös célra történő pénzgyűjtést jelenti. Ezek a kompániák nem csak szórakozni gyűltek egybe, de sokszor üzleteket is kötöttek, a találkozásnak teret adó vendéglők és kocsmák pedig raktárként és árubemutató teremként is működtek. A 18. század második felére aztán ezekből az üzletelő, szórakozó asztaltársaságokból alakult ki a híres angol klubélet, amelyben minden társadalmi réteg megtalálta a maga helyét a törzskocsmától az előkelő klubig.

Amikor Széchenyi István első ízben járt a szigetországban, vendéglátói természetesen az utóbbiakba, a zártkörű klubok világába vezették be. Itteni élményei ösztönözték arra, hogy itthon is valami hasonlóval kísérletezzék. Már az 1825-ös pozsonyi országgyűlés idején egyfajta "magánkaszinót" rendezett be gróf Károlyi Györggyel közösen fenntartott szálláshelyén, ahol élénk társadalmi élet zajlott. Ennek a gyűlhelynek állandóvá tételén kezdett el fáradozni 1826 végén.

Segítőtársaival részvényívet köröztek, amelyben 100 forintos befizetéseket gyűjtöttek egy "valódi" kaszinó létrehozására. Az aláíróknak Széchenyi személyesen küldött szét egyforma szövegű leveleket, melyben a "lófuttatás idejére", 1827. június 10-ére, a pesti Dorottya utcai Vogel-házba hívja őket a kaszinó megalapítására. Ebből a levélből tudható, hogy a szétküldés idején, 1827 áprilisában, már 164 aláírás gyűlt össze, és még 36-ra volt remény, úgyhogy 200 taggal való indulásra számíthattak.

Azonban csak 46 fő jött el, aminek az oka a még mindig tartó országgyűlés lehetett. Az összegyűltek Brudern József elnöklete alatt így is kimondták a kaszinó megalapítását, amelynek ekkor "Pesti Casino" volt a neve. A szabályzat kidolgozása céljából tízfős bizottságot hoztak létre, ebben helyet kapott, mások mellett, Wesselényi Miklós, Döbrentei Gábor mint jegyző és természetesen az ötletadó Széchenyi. Ő szorgalmazta, hogy az igazgatóság három tagja közül egy háromévenként cserélődjön, ugyanígy a 24 tagú választmány évenként rotálódjon 1/3-os megújulással. Mindezzel azt kívánta elérni, hogy kortársai közül minél többen szerezzenek egy intézményben vezetői tapasztalatot.[1]

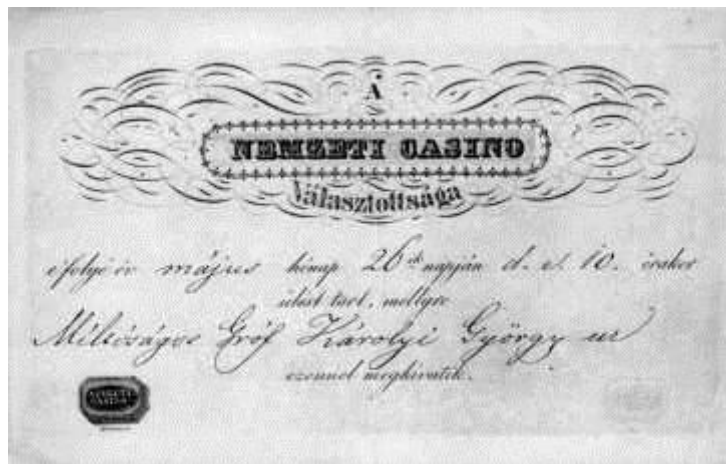
Széchenyi céljairól az alakuló ülésen így nyilatkozott: "... hogy a Londoni, Párisi, Gráci, Prágai s több casinok példáján, a mi Hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetettebb díszes összegyülekező hely, melyen főbb és előkelőbb s jobb nevelésűek, eszes, értelmes férfiak a társasági rendek mindenik osztályából egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkozzanak, vagy többféle politikai ujságokat, mint amilyeneket rendszerint a kávéházakban találni lehet, s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos írásokat olvassanak. Magokat pedig üres óráikban illendően mulathassák, vagy ha történnék, hogy ezutánra több magyar főúri házak az esztendőnek egy részét itten Pesten töltenék, ezek közül azok, akik külön házat nem tartanak, a Casinóban egyúttal kények szerint való vendéglőt is lelhessenek és így azt, amit az életnek gyönyörűbbé tehetésére nézve idegenben bőven feltalálnak, nálunk hazánkban is lassankint mindinkább pótolva leljék s ez által folyvást többen és többen ide szokjanak." [2]

Széchenyi tehát nem egyszerűen valamiféle zártkörű társaság megalapításán fáradozott. Azt szerette volna, ha az arisztokrácia, melyet ő továbbra is az ország vezető erejének tartott, nemcsak egymással érintkezne rendszeresen, hanem a nem arisztokrata, esetleg még csak nem is nemesi származású értelmiséggel is. Ebből az érintkezésből pedig a nemzet számára hasznos eszmecsere alakulna ki.

Ám az arisztokrácia többsége a teleket Bécsben töltötte, a nyarakat pedig külföldön, illetve vidéki birtokain. Ahhoz, hogy az év egy részében - a fejleszteni kívánt - Pesten tartózkodjanak, megfelelő színvonalú időtöltésükről (szórakozásukról és kényelmükről) is gondoskodni kellene: ez a kaszinó egyik feladata. Minthogy lapok előfizetésével, illetve könyvek vásárlásával, a kultúra és a tudományos élet újdonságaival is megismertetheti a tagokat, így akár elősegítheti egy új mecénási réteg kialakulását.

1. ábra A Lloyd-palota, a Nemzeti Kaszinó első székhelye, kártyalap az 1850-es (?) évekből

2. ábra: Károlyi György nevére szóló meghívó a Nemzeti Kaszinó választmányi ülésére, 1832

A magyar nyelv terjesztésére is alkalmas fórum lehet a kaszinó, hiszen itt a magyar a "hivatalos nyelv". (E téren az arisztokráciának sok pótolnivalója volt.)

A fent említett célok közül az első megvalósítását segítette elő a szabályzat 5. paragrafusa amely kimondta: "A Casino tagja lehet minden tisztességes, művelt magaviseletű, feddhetetlen jellemű önálló férfi, ha casinói tagul az alább meghatározott módon a szükséges szavazattöbbséggel felvétetik. Politika pártszínezet és osztálykülönbség a tagok felvételénél vagy kirekesztésénél mérvadó nem lehet."[3]

A szabályok rögzítették továbbá a felvétel módját: valamely tag az igazgatóságához benyújtott írásos ajánlása után a jelölt nevét kifüggesztették a hirdetőablákra, hogy akinek kifogásolnivalója van, az megtehesse észrevételeit. Amennyiben nem merült fel kifogás, a választmány kétharmados többséggel választhatta meg az illetőt. A felvételi, illetve a kizárási procedúra golyóvetés útján történt, a szavazók egyenként léptek abba a szobába, ahol két láda állt, itt szándékaik szerint az igent vagy a nemet jelentő ládába vetették a részükre kiosztott csontgolyókat. Innen származik a korabeli szóhasználatban sokszor alkalmazott "kigolyózás" szavunk.[4]

A kaszinó taglétszáma az évtizedek során folyamatosan emelkedett, amíg a század végére elérte a 750 fő körüli számot, és itt állandósult.[5] A kaszinóban már a kezdetektől fogva élénk társasági élet zajlott, számos bált is rendeztek, vasárnaponként tartott zenedélutánjaik pedig városszerte elismertek voltak. A könyvtár a számos felajánlásnak köszönhetően szépen gyarapodott. Ezen kívül más irányú tevékenységet is folytattak, például segítettek a tagoknak boraikat értékesíteni: minden tag beküldhette lepecsételt palackokban a borát a kaszinó pincéjébe, így lehetőség nyílt arra, hogy megismerjék egymás termését és akár üzletet is köthessenek.[6] A kaszinóban természetesen számos informális találkozóra került sor, politikai, üzleti döntések születtek a falai között. Ám erről szemérmesen hallgattak a közvélemény előtt. A tagság előnyei közé tartozott, hogy a kaszinó a szabadidő kellemes eltöltésén kívül, fontos találkozók számára diszkrét helyszínül is szolgált. A korabeli sajtó rendszeresen beszámolt a kaszinóban megrendezett hangversenyekről, bálokról, de a hétköznapiok rejtve maradtak a nagyközönség előtt. Mindez odáig ment, hogy később, amikor az újságok már fényképeket is közöltek a kaszinóról szóló beszámolóikban, a belső terekről készült felvételeken csak a személyzetet láthatjuk, a tagokat nem.

3. ábra: A Nemzeti Kaszinó olvasóterme, 1891, Klösz György felvétele

Nemzeti Kaszinó első éveiben elhelyezkedési gondokkal küzdött. A megalakulást követő években, a Vogel-házban működtek, innen 1830-ban költöztek a szintén a Dorottya utcában lévő házba, amelyet a Kereskedők Egyesületétől béreltek. Ekkor vették fel egyébként a Nemzeti Casino nevet, hogy megkülönböztessék magukat az ugyancsak e házban létező Kereskedő Kaszinótól. Majd néhány évig ismét a Vogel- ház adott otthont a kaszinónak, hogy 1859-től elfoglalhassák végleges lakhelyüket, a Hatvani- és a Szép utca sarkán álló, Cziráky-palotát, melyet eleinte béreltek, és csak 1871-ben került a kaszinó tulajdonába.[7]

A Nemzeti Kaszinóról már az alakulást követő években azt terjesztették, hogy zárt arisztokrata klub, ahova egyszerű halandónak lehetetlen bejutnia. A későbbi években ez a nézet általánosan elfogadottá vált. Erről a kérdésről Bölöny József így ír egyik a kaszinóval foglalkozó cikkében:

"Az 1878-ban elhunyt kaszinótagok közül 3 gróf volt, 3 báró és 8 fő nem tartozott az arisztokráta közé. A tagok névsorában többek között a következők szerepelnek: Brüll Miksa, Falk Miksa, Hirschler Ignác, Grosz Lajos, Harkányi (eredetileg: Koppély) Frigyes és Károly, Moskovicz Mór, Ulmann Sándor, Vámbéry (korábban: Bamberger) Ármin, Wahrmann Mór, Weisz Bernát, Wodiáner Albert, Béla és Móric, (tagja volt a kaszinónak Jókai és Klapka is). A 730 tagból 367 fő, tehát több mint a fele nem volt arisztokrata! A most felsoroltak pedig nem, vagy akkor még nem nevezhetők "iparbárok" de kivétel nélkül zsidó származásúak voltak." [8]

Egy másik tanulmány viszont így fogalmaz: "Számításaim alátámasztják azt, hogy méltán nevezték mágnáskaszinónak, az arisztokráciának ezt a gyülekezőhelyét.

A kaszinó megalakulásától, 1941-ig vizsgáltam a Nemzeti Casino összetételét rangok, címek szerint. Minden időszakban a kaszinótagok legalább a fele rendelkezett hercegi, grófi, bárói címmel s ezek több mint 2/3-a gróf volt." [9] Itt tehát két eltérő véleménnyel találkozhatunk, akárhogyan is nézzük azonban a számokat, a tény az, hogy a Nemzeti Kaszinónak volt a legtöbb arisztokrata tagja. A közvélemény és a korabeli sajtó szóhasználatában pedig talán nem véletlenül rögzült meg a "mágnáskaszinó" elnevezés.

A Nemzeti Kaszinó példáját számos helyen követték az országban, és sorra alakultak meg a különböző társaskörök, amelyek nálunk, ellentétben az angliai gyakorlattal, a kaszinó nevet vették fel. A "casino" olaszul házikót jelent, ám érdekes magyarázatot találhatunk a "Hasznos Multságok" egyik 1829-es számában, hogy miért hívták így ezeket a köröket. E szerint a híres itáliai Monte Cassino bencés kolostoráról nevezték el őket. Itt ugyanis már a kora középkor óta gyógyítottak a tudós barátok az általuk készített balzsamokkal és a közelben fakadó gyógyvízzel. Messze földről érkeztek a gyógyulni vágyók, akik az itt eltöltött idő alatt élénk társasági életet éltek, melyet hazatérésük után is folytatni kívántak, ezért kis társasköröket hoztak létre, amelyeket a kolostor után casinónak neveztek el. [10] A vidéken alakult kaszinók a Nemzeti Kaszinót tekintették példaképüknek, szabályzatát igyekeztek lemásolni, pedig tulajdonképpen nem is az első volt az országban. Megalakulása előtt egy évvel, a brassói szászok már létrehoztak egyet. [11] Ám ahhoz kétség sem férhet, hogy a Széchenyi nevével fémjelzett, pestit tekinthetjük a hazai kaszinók "anyjának". Pontos nyilvántartások híján számukat csak becsülni tudjuk. Egy 1833-ban keletkezett besúgó-jelentés 33-ról tesz említést, [12] Pajkossy Gábor számításai szerint 1848-ra Magyarországon 180, Erdélyben 30 működött állandó jelleggel. [13]

A kaszinók kiindulópontjai voltak számos jótékonyági, gazdasági, városszépítő stb. kezdeményezésnek, s bár Széchenyi elveivel ellentétben állt, a politika is helyet kapott a falaik között. Ugyancsak Széchenyi elgondolásaival ellentétben már az 1840-es években megfigyelhető, hogy sok településen a helyi elit külön kaszinókba tömörült, míg a középrétegek polgári kaszinót vagy olvasó egyletet hoztak létre maguknak, másutt külön zsidó kaszinók alakultak.[14]

A kereskedő és képzettségi polgárság találkozóhelye volt az 1831-ben alakult "Merkantil Casino", amely egy ideig a Nemzeti Kaszinóval működött egy épületben, a Dorottya utcai Kereskedelmi Egyesület székházában. Ellentétben más kaszinókkal, ahol a magyar nyelv uralkodott, itt az érintkezés nyelve a német volt, a szabályzatot és a tagnévsort is németül adták ki. Bár a Nemzeti Kaszinó közelsége nem volt hatás nélkül rájuk sem, a Nemzeti Kaszinó krónikása egy báli leírás kapcsán büszkén írja: "... Külön íven gyűjtötték a résztvevő aláírásokat, és pedig a Casino két ívén magyarul, a kereskedők két ívén magyarul és németül. Íme itt kezdődött a kereskedelem megmagyarosítása."[15]

A Merkantil Kaszinó tagjai közé, demonstratív céllal, Széchenyi is belépett. Naplójegyzeteiből kitűnik, hogy a tagságot nem pusztán udvariassági gesztusnak tekintette, valóban rendszeresen megfordult a kereskedők kaszinójában.[16] Példáját azonban több arisztokrata nem követte, valószínűleg azért, mert ez a kaszinó főleg a kereskedés céljait szolgálta, egyik fő funkciója az volt, hogy alkalmas helyszínt szolgáltatson az üzleti tárgyalások lebonyolítására. Erről tanúskodik a szabályzat 4.§-a is, amely kimondja, hogy a "ház" csak kereskedésre és tárgyalásra használatos, a termekben tilos a dohányzás, pipázás és mindennemű játék. Erre a célra a kaszinó melletti kávéház áll rendelkezésre. Az 5.§ arra int, hogy a kaszinóban csendes beszéd uralkodjék, hogy a tárgyalásokat a hangoskodás ne zavarja.[17]

Mindazonáltal az is lehetséges, hogy maguk a polgárok sem kértek a fentről jövő "kiegyenlítésből" és jobban érezték magukat saját rendjük tagjai között.

A kaszinókkal együtt sorra alakultak a kaszinó-könyvtárak is, azonban akadtak olyanok is, akik nem nézték jó szemmel az olvasási szokásokra gyakorolt hatásukat. A Hasznos Multságok 1840. augusztus 15-ei számában, egy M. I. monogrammal jegyzett cikk foglalkozik a kérdéssel. A szerző (valószínűleg Májér István esztergomi pap, később egyetemi tanár) kifejti, hogy azokon a helyeken, ahol kaszinó alakult, az addig 20-30 példányban járatott sajtótermékek megrendelése 2-3 példányra esett vissza. Ennek oka az volt, hogy a kaszinókban ingyen juthattak hozzá a tagok a lapokhoz és a könyvekhez.[18]

4. ábra: A Budai Polgári Casino régi épülete a Krisztina téren 1886 körül

Így ír minderről: "Ha e' szerint annyira kevesül a könyvek 's folyóirat-járatók száma, hogy a 'a magyar könyv kiadói kevés vagy éppen semmi hasznát nem látják fáradságuknak, sőt néha még a nyomtatási költségeket sem vehetik be, ugyan ki fog majd magyar könyveket írni 's kiadni? 's mi újat fognak aztán a casinókban olvashatni." [19] Kifogásolta továbbá, hogy a kaszinók válogatás nélkül rendelnek meg minden könyvet és sajtóterméket, egyetlen szempont létezik csupán, hogy a kiadvány magyar legyen. Így azonban az arra értelmetlen, rossz minőségű irodalmat is közönséghez juttatják.

Végül szerinte maga az olvasás módja sem kielégítő a kaszinókban. "A' ki a maga számára vesz meg valamely könyvet, ezt, ha csak azért is, hogy pénzét hiába ki ne vetette legyen - egészen 's figyelmesen át szokta olvasni, míg 'a casinóban majd billiárd- és kártyajáték majd hiába való csevegések 's szájaskodások pipafüstös lármái 's botránkoztatásai által megzavartatván, az olvasást kénytelen félbeszakítani s amazok közé vegyülni, úgy hogy kevés könyvet olvashat rendszeresen és egészen át." [20]

Az Országos és a Lipótvárosi Kaszinó alapítása és virágkora

A reformkor felívelő szakasza után a szabadságharc leverését követő időszak a kaszinók életében is hanyatlást hozott. A hatalom gyanúval viseltetett minden társasággal, csoporttal szemben. Ebben a légkörben számos kaszinó feloszlott, a megmaradók tartalékaikat élték fel, újak pedig egyáltalán nem alakultak. Az enyhülés első jeleire aztán ismét felélénkült a kaszinói élet. Az igazi áttörést természetesen a kiegyezés hozta. Országszerte gomba módra szaporodtak az új kaszinók, egyletek, klubok.

A fővárosban is ugyanez a tendencia érvényesült, a különböző városrészekben számos kaszinó, kör, egylet alakult. Ám az elit számára még mindig csupán egy hely állt rendelkezésre: a Nemzeti Kaszinó. Ez azonban egyre inkább az arisztokrácia gyülekezőhelyévé vált. Aki nem tudott vagy nem akart itt tag lenni, az nehezen találhatott magának megfelelő társaskört. Ezt a problémát próbálták meg orvosolni azok, akik 1883-ban két jelentős kaszinót hoztak létre, az Országos Kaszinót és a Lipótvárosi Kaszinót.

Érdekes az előbbi, tehát az Országos Kaszinó megalakulásának körülményeit közelebbről is szemügyre venni. Az alapítás ötlete Desseffy Arisztidtól származik, aki ekkoriban képviselőházi titkár volt, és egy szűkebb baráti kör előtt vetette fel egy új kaszinó létrehozásának gondolatát, 1882. december 2-án. Néhány nappal később már egy nagyobb hallgatóság előtt fejtette ki nézeteit a "Vadászkürt" szállodában, ahol rendszeresen találkozott egy nagyobb, főleg köznemesi származású fiatalokból álló társaság, melynek Desseffy is a tagja volt. Ötletét tetszéssel fogadták, és elhatározták, hogy megkezdik a szervezőmunkát.

A fővárosban hamar terjedni kezdett a híre az újfajta mozgalomnak, és egy másik, némileg idősebb úriemberekből álló csoport is bekapcsolódott az előkészületekbe. Köztük Wekerle Sándor pénzügyi tanácsos, későbbi többszörös miniszterelnök volt a hangadó. Elhatározták egy 20 tagú előkészítő bizottság felállítását, majd a tagok toborzása is megkezdődött. Kimondták, hogy 300 aláírás összegyűlése esetén tartanak alakuló gyűlést. A kívánt mennyiségű aláírás igen rövid idő alatt összegyűlt, így már 1883. január végére meghirdethették a gyűlést. [21] Az úri körök mozgolódására természetesen a sajtó is felfigyelt, számos találgatás látott napvilágot, főleg a megalakuló új kaszinó nevével kapcsolatban. Legtöbben a "Gentry Casino" elnevezést emlegették. Ezért az előkészítő bizottság sajtóközleményben tudatta a közönséggel, hogy a

névválasztás a majdani alakuló gyűlés feladata lesz, többek között ekkor határozták meg első ízben a kaszinó céljait:

"Először is ezen szervezendő társaskör nevét egyedül az alakuló közgyűlés lesz illetékes megállapítani - ennél fogva minden más elnevezés korai és téves. - Célja a magyar társadalom középosztályának oly érintkezési központot nyújtani, mely a társasszórakozáson felül közhasznú elmélkedések és eszmecserék előmozdítására szolgáljon és közös érdekek érvényesítésére az összetartozás érzetét kifejtse.

5. ábra: A Semmelweis utcai Országos Kaszinó, 1890-es évek, ismeretlen felvétele

Ezenkívül feladatául tűzi ki a kör: a hazafias, közművelődési, szépművészeti célokat viszonyaihoz mérten, úgy anyagilag, mint szellemileg és erkölcsileg támogatni és előmozdítani. Testületi működésének köréből azonban ki lesz zárva minden politikai és felekezeti jellegű tevékenység. Ezek szerint ezen társaskör megalapítása egyik fennálló kör vagy kaszinó ellen indított mozgalomnak nem bélyegezhető."[22]

Megfigyelhetjük, hogy már itt, ebben a korai megnyilatkozásban is kénytelenek reagálni az általánosan elterjedt szóbeszédre, miszerint az új kaszinót a Nemzeti Kaszinó ellenében kívánják megalapítani, olyan emberek, akiket oda nem vettek fel, vagy ha már bent voltak, nem tudták akarataikat érvényesíteni az arisztokrata túlsúly miatt. Ez a nézet minden későbbi tiltakozás ellenére is olyan mélyen beivódott a köztudatba, hogy még az ötvenéves évfordulóra kiadott könyvben is visszatértek rá:

"Az Országos Kaszinó soha nem kívánt a Nemzeti Kaszinó riválisa lenni, soha nem akart annak kimaradottjai számára otthont teremteni. Egyedül és kizárólag az ország művelt társadalmára részére kívánt egy új társaskört létesíteni, mely a Nemzeti Kaszinóval karöltve és harmonikusan akarta és ma is akarja szolgálni a művelt körök társadalmi összefogását."[23] A cáfolni kívánt közvélekedést legtömörebben Mezei Ernő újságíró, országgyűlési képviselő A Hét hasábjain írott cikke fejezte ki: "... az országos kaszinó alakulása, melyet ők csak 'gentry kaszinónak' neveznek, a folyton előrehaladó társadalmi elkülönítésnek volt a szülője. Úgy beszélnek, olyanok kezdeményezéséből származott, kiket már nagyon fenyegetett a nemzeti kaszinó mágnesi exclusiv szelleme és viszont a maguk osztályigényeit, az exclusiv előkelőség követeléseit más társadalmi osztályok irányában kívánták biztosítani."[24]

Pedig már az első igazgatóság megválasztásánál is arra törekedtek, hogy a hatalmi elit mindegyik rétege képviselve legyen a kaszinó vezetésében. Az alakuló gyűlésen, amelyet 1883. január 28-án a Hungária Szálló dísztermébe hívtak össze, háromtagú igazgatóságot és negyvenfős választmányt jelöltek ki. Az igazgatóságban az arisztokráciát gróf Zichy Jenő, a köznemességet a szervezésben kiemelkedő érdemeket szerzett Reviczky Ambrus, a polgárságot pedig Wekerle Sándor képviselte. Mindez tudatos döntés volt, ezzel kívánták hangsúlyozni, hogy az új kaszinó célja: "Harmonikus úri társaságba tömörítse a főnemesség, a középnemes birtokos osztály és a polgári osztály kiemelkedő egyedeit." [25] Ám ha jobban megvizsgáljuk Wekerle és a választmány polgári származású tagjainak a foglalkozását, akkor rájöhethetünk, hogy nem volt közöttük egy sem, aki kereskedelemmel vagy ipari tevékenységgel kereste volna a kenyerét. Jellemzően a közigazgatás különböző szintjein dolgoztak, tehát a tipikusan "dzsentri-állásokban" voltak.

Ekkor került sor a végleges név kiválasztására is, sokáig tartotta magát az "Úri Kaszinó" elnevezés. Végül Bartók Lajos író javaslatára vették fel az "Országos Kaszinó" nevet, jelezve azt, hogy ez nem csupán a fővárosi úri társadalmának klubja, hanem az ország minden részéből várják a tagokat. [26]

A kaszinó az alakuló gyűlés helyszínén, a Hungária Szállóban bérelte ki a Dunára néző földszinti helyiségeket, hogy megkezdhesse mindennapi életét. Hamarosan azonban új épületrészt béreltek a Nemzeti Színház bérházában, de már ekkor megkezdtek a gyűjtést egy állandó épület építésére. A telkek megvásárlása és a tervek elkészítése után 1894-ben kezdődtek meg a munkálatok, Czigler Győző műépítész elképzelései alapján, a Kossuth Lajos és a Semmelweis utca sarkán, egészen közel a Nemzeti Kaszinó épületéhez. Az épület átadására 1896. január elsején került sor. [27] Szükség is volt a nagyobb helyiségekre, mert a tagok száma folyamatosan növekedett, már az első év végén 632 tagot tartottak nyilván. E szám aztán lassan, de biztosan emelkedett, egészen 1917-ig, ekkor 2227 fős tagságával a kaszinó elérte azt a maximális létszámot, ahonnan már nem bővült tovább. Ez a létszám a Nemzeti Kaszinó esetében 750 fő körül mozgott. Ez akár közvetett bizonyítékul is szolgálhat a Nemzeti Kaszinó arisztokratikus jellegére. Ám azt a tényt is figyelembe kell venni, hogy az Országos Kaszinó, nevéhez híven, jóval több olyan vidéki tagot vett fel, akik valóban az ország más részeiben éltek. Szemben a jóval mozgékonyabb arisztokráciával, amely könnyebben váltogatta lakhelyét vidéki birtokai és a főváros között.

Fontos esemény volt a kaszinó további élete szempontjából, hogy 1886-ban az ismert társasági ember és szervező, az agilis Atzél Béla báró is tagjainak sorába lépett. A főváros társasági életének több újítása fűződik a nevéhez (a többi között a Park Klub megalapítása is), s itt sem maradt tétlen, sőt 1898-99-ben az igazgatói tisztséget is ellátta. E minőségében nagy párizsi és londoni bevásárló utat tett és a kaszinó számára új, fényűző bútorokat szerzett be.

6. ábra: Az Országos Kaszinó dohányzóterme, 1890-es évek(?)

Mindehhez pedig a saját vagyonából 100 ezer forintos kölcsönt biztosított az Országos Kaszinónak. Amikor a választmányban a pazarlónak tartott vásárlások miatt támadások érték, sértődötten lemondott igazgatói tisztéről és csak arra volt hajlandó, hogy új ötletének, a nagy visszhangot kiváltó női kaszinónak a szervezésében vegyen részt.[28]

A női kaszinó hosszas előkészítés után 1900. január 1-jén nyílt meg az Országos Kaszinó épületében, a ritkán használt, földszinti úgynevezett Sárga-szalomban. Fő célkitűzése az volt, hogy a kaszinó tagjainak a feleségeit tömörítse és számukra tartalmas szórakozási lehetőségeket nyújtson, míg férjeik ugyanabban az épületben, de jól elkülönülve tölthették szabadidejüket.

A sajtó természetesen nem hagyta szó nélkül az új kezdeményezést. Az Új Idők 1898-as évfolyamának egyik száma, vitaindító gyanánt, két merőben eltérő véleményt közölt a készülő tervről. Az ellenzők álláspontját a "Kőrös" álnéven cikkező Lyka Károly (az ismert művészettörténész) világította meg: "Meg akarják csinálni minálunk Budapesten a Nők klubját. Sőt meg is lesz, egészen bizonyos már, így akarta Atczél (sic!) Béla báró és vele az Országos Kaszinó választmánya. Kapunk tehát a mi társaséletünkbe egy ujdonatú szereplő alakot: a kávéházba járó és a bicikliző asszony után a club-woman-t, a kaszinózó asszonyt." [29]

A új kaszinóban a minden kényelemmel berendezett helyiségekben a hölgyek elsősorban az erre az alkalomra rendelt "club- toaettekben" fognak tündökölni. A fő elfoglaltságuk a pletyka lesz, s ha kifognak belőle, marad a kártya. Mivelhogy Kőrös szerint az öntudatos magyar asszonyok nem kérnek a kaszinózásból, magára vállalja véleményük megfogalmazását:

"Nekünk magyar asszonyoknak nem kell az ilyesmi, csak tartsák meg maguknak amerikai kollégáink. Mink még nagyon meg tudjuk becsülni és élvezni is tudjuk a házi tűzhely melegét, dolgunk is akad ott elég a mi apró bábéinkkal. Azokat ugyan rábízhatnók a klub-órák idején a mi cselédeinkre, de mi nem akarjuk, hogy cseléd nevelje a mi vérünket. Ha kellemes és szellemes társaságot akarunk, van ízlésünk, hogy a körünkbe való embereket s van vonzerőnk, hogy őket hozzánk láncoljuk. Otthon olvassuk az újságokat és tehetőségünk szerint vásároljuk a könyveket is, mert tudjuk, hogy ezzel nem csak a lelkünket tápláljuk, hanem támogatjuk hazánk irodalmát is. Nem szorulunk tehát a klub olvasótermére sem a klub-könyvtárra. Mi magyar asszonyok büszke vér vagyunk, akik érdekessé, meleggé, vonzóvá tudjuk tenni a mi otthonunkat és tehát nagyon jól érezzük magunkat otthon. Semmi szükségünk tehát olyan vásári

sokadalomra, mint amilyen egy klub. Politikával sem foglalkozunk, a közügyeket hagyjuk a férfiakra, azokat arra neveli az élet."[30]

Miután a magyar nők nevében Lyka Károly visszautasította, kollégája "Igric" (azaz Tábori Róbert az ismert író, újságíró) mindjárt védelmébe vette az új elképzelést. Legfőbb érve, hogy egyre jobban terjed a kávéházba járás az asszonyok körében, s ennél már sokkal jobb, ha a rendezettebb kaszinói körülmények között járnak össze a nők.

"A mai asszony különben sem éri be a Hamupipőke szerepével, hanem minden téren ki akarja venni részét a modern élet forrongásából.

7. ábra: Meghívó a kaszinó bálra, 1908

Harcolni e vágya ellen hiába való dolog volna. Aki tehát meg akarja menteni a támadó zűrzavarból a nőiességet, a két baj közül a kisebbet választja. A kávéház határozottan a női ízlés elvadulására vezet, ellenben a klubnak megvan az az előnye, hogy mégis csak van bizonyos tekintetben otthon jellege. Ezért tartom helyes eszmének a Nők klubjának a megalakítását."[31]

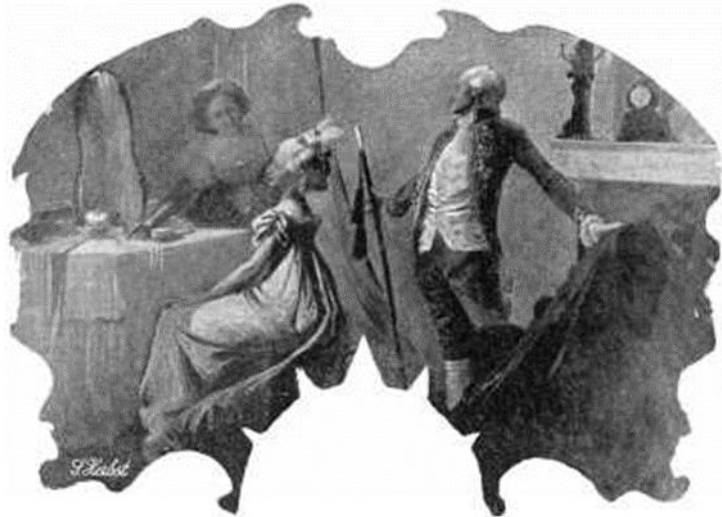
Érvei között szerepel az is, hogy tekintettel kell lenni azoknak a nőknek a társasági igényeire is, akiknek nincs családjuk, és önmagukat tartják el. Ezeknek az egyre nagyobb számban lévő, önálló keresettel rendelkező nőknek, a szabadidő kulturált eltöltése igen nagy gondot okoz, hiszen kísérő híján nem mehetnek el egy sor olyan helyre, amely férjezett társaik előtt nyitva áll.[32] Az élénk vita ellenére, a női kaszinó mégiscsak megnyitotta kapuit. Tagjai számára a rendszeres klubdelutánokon kívül számos felolvasó estét, táncmulatságot, hangversenyt szerveztek. A Budapestre látogató Sarolta meiningeni nagyhercegnőt, Vilmos császár nővérét is vendégül látták, aki olyan jól érezte itt magát, hogy felvételét kérte a tagok sorába. A biztató kezdet ellenére a női kaszinó viszonylag hamar megszűnt, 1908-ban, ugyanis az egyre terjeszkedő Országos Kaszinónak szüksége volt a helységekre.[33]

Szintén az 1883-as évben jött létre a harmadik nagy budapesti klub, a lipótvárosi. Már elhelyezkedése is jelezte, hogy tagsága melyik társadalmi rétegből verbuválódik. Az Országos és a Nemzeti Kaszinó épülete a történelmi belvárosban állt, közel a mágnások által kedvelt Nemzeti Múzeum körüli palotákhoz. A Lipótváros egészen újnak számított, hiszen csak a 18. század legvégén kezdték el felparcellázni a területet. A városrész aztán hamar kereskedelmi, malom-, majd bankközponttá nőtte ki magát. A gazdaságilag egyre erősödő, zsidó származású polgárság lakhelyévé. Természetes, hogy a gazdasági erősödéssel együtt ez a polgárság a társasági élet területén is egyre aktívabbá vált. Néhány prominens képviselőjük, mint Wahrmann Mór vagy a már említett Falk Miksa, még a Nemzeti Kaszinóba is bekerülhetett, ám ezt korántsem nevezhetjük jellemzőnek.

Többségük kimaradt ezekből a kaszinókból, és nyilván nem is kíváncszott oda. Inkább egy új, nekik megfelelő kaszinó létrehozását határozták el. Ennek alakuló gyűlésére 1883. március 26-án került sor, az Európa Szálloda dísztermében. Elnökül Falk Miksát választották meg, aki a későbbiekben 18 éven keresztül töltötte be ezt a funkciót. A kaszinó létszáma itt is ugrásszerűen növekedett, úgyhogy hamarosan önálló otthon építésén kezdtek el gondolkodni. Ezért Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság néven vállalatot alapítottak, és elkezdtek a szervezőmunkát. Először az alkalmas telket szemelték ki a Nádor utca és a Zrínyi utca sarkán, amelyet 1893-ban meg is vásároltak. Majd tervpályázatot hirdettek meg, ám a beérkezett pályamunkák közül a kaszinó tagjaiból álló bizottság egyet sem talált megvalósításra alkalmasnak. Így az egyik pályázót, Freund Vilmos műépítész, felkérték egy új terv készítésére, s e terv alapján kezdődött meg az építkezés 1894-ben.[34] Az épület ünnepélyes átadására 1896-ban került sor. Az ünnepségről beszámoló cikkek kiemelték a minden luxusigényt kielégítő bútorzatot, a termek díszítését és kivilágítását. Jellemző Szomaházy István (Pán néven közzétett) írásának a címe: Versailles a Nádor utcában.[35]

A Lipótvárosi Kaszinó megalakulásától kezdve jelentős adományokat tett különböző jótékonyági célokra, és a művészet pártolására is sokat áldozott. A mai szemlélő számára úgy tűnik, mintha presztízskérdést csináltak volna abból, hogy többet adjanak, mint a másik két nagy kaszinó. Akárhogyan is volt, tény az, hogy segítették a lipótvárosi kisdudát, a kórházakat, hozzájárultak a Vígszínház építéséhez. Lipótvárosi Kaszinó Díj elnevezéssel festészeti díjat alapítottak. Rendszeresen opera pályázatokat írtak ki. (Ezek egyikére jelentkezett 1911-ben Bartók Béla is A kékszakállú herceg vára című operájával, ám a kaszinótagokból álló zsűri bemutathatatlannak ítélte a művet.)

Falk Miksa visszavonulása után nem kisebb személyiséget sikerült megnyerni a kaszinó elnökéül, mint a volt miniszterelnököt, báró Bánffy Dezsőt, aki haláláig töltötte be ezt a tisztséget. Ezeket az éveket tekinthetjük a kaszinó fénykorának, ahogy egy későbbi krónikás írta: "- Ide csupa gazdag ember jár! - mondták a járókelők sóhajtva. - De jó azoknak, akik tagjai lehetnek a Lipótvárosi Kaszinónak. - Tény, hogy mindenki gazdag volt, egyiküknek milliói voltak. A szegény másoknak csak százazrei. Szegény tán egy se akadt közöttük.

8. ábra: Falfestmény a Lipótvárosi Kaszinóból, 1896

Akkor még nem szokták meg a zsidók, hogy tönkre is lehet menni.

A Lipótvárosi Kaszinó tagjai derék, tisztességes emberek voltak, sok pénzt kerestek, sokat is költöttek. Ha jótékonyaságról volt szó, a lipótvárosiak kaszinója legelől járt a legnagyobb összegekkel. 1907-ben a legelőkelőbbek, a Hatvanyak, Kohnerek, Wolfnerek, Guttmannok, Beckek, Thalmayerek és Steitzek, aztán Mayer Ödön a képviselő, szóval a krém, kiléptek a kaszinóból és megalakították a Hungária Klubot. Ez az igazi milliomosok klubja lett. A Lipótvárosi Kaszinó kupéajtajaira ezzel kitétték a II. osztályú táblát. Akik bent ültek, talán észre sem vették, Bánffy Dezső volt az elnök. Még mindig nem kellett szégyellniök magukat." [36]

Hétköznapok és botrányok a kaszinókban

A három nagy kaszinó mellett számtalan egyéb kaszinó alakult a fővárosban és országszerte. Szerveződtek hivatások szerint, mint például a Tiszti Kaszinó, a Tisztviselő Kaszinó vagy a Posta- és Távirda- tisztviselők Kaszinója. Lakhely szerint is alakulhattak, mint az Terézvárosi Kaszinó, Kispesti Kaszinó, Pestszentlőrinci Kaszinó stb. A lényeg az, hogy kialakult az a struktúra, amelyben a kistisztviselői rétegtől az arisztokráciáig mindenki megtalálhatta a számára megfelelő társaságot. Sőt a nagyobb gyárak munkáskolóniáin a tisztviselőkaszinó mellett általában munkáskaszinó is épült, ahol a törzsgárdát alkotó szakmunkások tölthették szabadidejüket. A parasztság és a munkásság egyéb szerveződése, az olvasó- és önképzőkörök, egyletek, bár tulajdonképpen azok funkcióját töltötték be, nem tarthattak igényt az előkelőbb kaszinó elnevezésre.

Megfigyelhető továbbá az is, hogy a kaszinók, a legkisebbektől a legnagyobbakig, csaknem azonos módon működtek, szabályzatuk, vezetőségük, közgyűléseik nagyjából azonos sémát követtek. Ebben kétségtelenül az elsőként létrejött Nemzeti Kaszinó volt a példakép, melynek arisztokratizmusát ugyan elítélték, de működését utánozták.

A kaszinók anyagi helyzete természetesen nagyon különböző volt, s ez nemcsak a taglétszámtól függött, hanem attól is, hogy az ország mely részén működtek. Néhány példa a Társulatok, egyletek, körök könyve című 1903-ban megjelent kiadványból: A Lipótvárosi Kaszinó létszáma: 1335 fő, vagyona: 172 ezer korona. Az Országos Kaszinó létszáma: 1727 fő, vagyona 44 778 korona.

Ezzel szemben például a Szarvasi Úri Casino 149 tagot számlált és 4000 koronás vagyonnal rendelkezett. A Malackai Casino 83 taggal és 500 koronás vagyonnal bírt.[37] Érdekes, hogy a könyvből a Nemzeti Kaszinó kimaradt. Vajon rangon alulinak érezték az együttműködést a Csantavéri kiházasító társasággal vagy a Pócskai Kaszinó Egyesülettel?

Bármekkora társadalmi különbség állt is fenn a kaszinók között, az időt nagyjából mindegyikben azonos módon töltötték el. Erről a legjobban Bognár János Három évtized egy úri kaszinó életéből című könyvéből tájékozódhatunk. A szerző az Országos Kaszinó főkomornyikja volt, így hát tőle "első kézből" kaphatunk adatokat egy kaszinó mindennapjairól. Bognár szerint a kaszinó délelőtt üres volt, a személyzet ilyenkor végezte a szokásos munkálatokat. Az első látogatók általában délután három körül érkeztek, és a napot az újságok átolvasásával kezdték. Itt fogyasztották el feketéjüket is, majd a szomszédos dohányzószalonba mentek, ahol megbeszélték az olvasottakat vagy az egyéb aktualitásokat. Ekkor került sor fontos üzleti vagy politikai megbeszélésekre is. Mindenki itt várta be a maga partnerét a különböző játékokhoz. Majd átvonultak a játékszalonokba, ahol sakkozhattak, biliárdozhattak, a főszerep azonban a kártyáé volt.

9. ábra: A Stefánia úti Park Klub 1898 körül, Klösz György felvétele

A vacsorát a kaszinó éttermében költötték el nyolc és kilenc között, ezután a fiatalok, illetve a "kimenősök" tovább folytatták a játékokat, melyek hajnal ötig is elhúzódhattak: ekkor zárt ugyanis a kaszinó. Ilyen volt tehát az Országos Kaszinó egy hétköznapja, nincs okunk feltételezni, hogy a többi kaszinóban másként zajlott volna az élet.[38] Ennél a pontnál kell kitérni arra a kérdésre, amely a korabeli közvéleményt élesen foglalkoztatta: a kártyacsatákra. Általánosan elterjedt nézet volt, hogy a kaszinók falai között ádáz kártyacsaták dúlnak, és óriási pénzek cserélnek gazdát egy-egy éjszaka alatt, nemegyszer emberek, családok életét tönkretéve. Az efféle szóbeszédnek bizony megvolt a valóság alapjuk. E téren is a nagy kaszinók jártak elől, és őket követték a kisebbek. Az Erzsébetvárosi Kaszinó például egészen jó tanítványnak bizonyult, az ott folyó hazardjátékról így írt egy korabeli cikk:

"Egész Budapesten ezen a helyen dühöng legjobban a bakkarat című rémes kártyajáték. Nagyban játszanak a Lipótvárosi kaszinóban és a Mágnes Kaszinóban is, de ott szabad játszaniok a

tagoknak. Mert a Nemzeti Kaszinóban milliomos mágnások játszanak, akik ha el is vesztek mindenüket, hát még mindig gazdag emberek. És a Lipótvárosban is milliomos nagykereskedők és földbirtokosok ülnek a bakkasztal körül. Ellenben az Erzsébetvárosi Kaszinóban olyan emberek játszanak, akiknek el kell vérezni és pusztulni ebben a kártyajátékban. Ezekbe játszanak kis hivatalnokok, jelentéktelen ügyvédek, orvosok, akik mindenüket otthagyják, nem csak a pénzüket, hanem az életüket és azt a kis becsületet, amire okvetlen szükségük van, különben nem létezhetnek." [39]

Még élesebb hangon támadta a kaszinókat a Népszava: "A legnagyobb magyar úgy érvelt egykor a kaszinók szükségessége mellett, hogy ezek lesznek a magyar társadalom kulturális bástyái. Széchenyi István gróf rosszul látott. A kaszinókból kártyavár lett, ahol a frakkos naplopók kirabolják egymást és a bársonypamlagokon nem az ország kultúr nagyságai, hanem a Munka kizsákmányolásából élő, könnyű pénzű kártyakiválóságok adnak egymásnak találkat."

A cikk a továbbiakban egy Lipótvárosi Kaszinóbeli botrányt ismertet. Történt ugyanis, hogy a kaszinó egyik tisztségviselője, a gazdasági vezetői funkciót betöltő Spitz Ede, trükkös módon elsikkasztott 150 000 koronát a kártyapénzből. Ám, hogy a nagyobb botrányt megelőzzék, a kaszinó elnöke, Bánffy Dezső közbenjárására elsimították az ügyet, Spitznek nem kellett bíróság elé állnia, elegendő volt csupán az országot elhagynia. "A kaszinónak tehát sikerült megszöktetni a szemétdomb 150 000 koronát sikkasztott gazdáját, akinek esetleges vallomása kellemetlen adatokkal szolgálhatott volna a kártyavár titkairól." [40] A botrányt azonban nem sikerült lecsillapítani, a Lipótvárosi Kaszinót még évek múlva is kellemetlen hírlapi támadások érték az ügy miatt.

A Népszava kaszinó- és kártyaellenes hadjárata ezzel nem ért véget. Pár évvel később egyik számuk címlapján a következő feltűnést keltő címmel jelent meg egy írás: "Ramsli, ferbli, pocker. - Fölfüggesztik a Nemzeti Kaszinót." A cikk idézi a kaszinó szabályzatának első pontját, amelyben a "közhasznú elmélkedés" kifejezés szerepel. Majd a második pontot, mely kimondja, hogy a kaszinóban tilos minden szerencsejáték. Ehhez képest az 1908. évi elszámolás szerint a kaszinónak 43 309 korona bevétele volt a kártyajátékokból. Könyvekre 3335 koronát, jótékonyásra 3000 koronát, míg új kártyapaklik beszerzésére 10 626 koronát fordítottak. Pontosan megszabták a kártyapénz összegét is, tehát azt a pénzt, amit a kaszinó szed be a kártyázóktól. Itt felsorolják a ramsli, a ferbli és a póker díjtételeit is. Ám a lap emlékeztet arra, hogy ezek a játékok a Kúria döntvénye értelmében tiltott szerencsejátékoknak minősülnek. Tehát a belügyminiszternek éppen úgy be kellene tiltania a Nemzeti Kaszinót, ahogy azt az illegális kártyabarlangokkal teszi. [41]

Ez természetesen nem következett be, a közvélemény pedig megerősödhetett ama hitében, hogy a kaszinók nem mások, mint féktelen kártyacsaták színterei.

Érdeemes még kitérni egy másik, a közvéleményt szintén foglalkoztató kérdésre: a kaszinók becsületbeli és lovagias ügyeire. Általánosan elterjedt nézet volt, hogy létezik valamiféle titkos belső törvény, mely szerint a kaszinót ért bármely sérelmet a tagoknak párbaj útján kell megtorolniuk. Erre pedig általában a legjobb vívókat és céllövőket jelöli ki a vezetőség a tagok közül. Így tehát a sértést elkövető fél szinte halálra van ítélve. Krúdy Gyula A hírlapíró és a halál című novellájában ír le egy ilyen történetet, arról van benne szó, hogy a Nemzeti Kaszinó halálra ítél egy fiatal újságírót, Széplaki Tituszt, a kaszinót támadó cikke miatt. Az ítélet végrehajtására a kaszinó egyik tagját, egy szolgálaton kívüli huszár ezredest, az ország legjobb céllövőjét, jelölik ki. [42] A kaszinók tagsága természetesen mindig tiltakozott az efféle

feltételezések ellen. Tagadták, hogy létezne ilyenféle kollektív megtorlás, azt hangoztatták, hogy a tagok mint magánszemélyek álltak ki az őket ért személyes támadás esetén, nem pedig a kaszinó megbízottjaiként. Történt azonban néhány elgondolkodtató eset, amely meglehetősen hasonlóságot mutatott a novellában leírtakkal.

Itt volt a Verhovay-ügy, amely 1879 végén kezdődött, ekkor számolták fel a Kisbirtokosok Földhitelintézetét. Egy ellenzéki lap, a Függetlenség "Frakkos banda" címmel közölt cikket az esetről. Ebben a szerző igen éles hangon támadta az intézet igazgatóját, gróf Festetich Pált, valamint az igazgatóságot - s az érintettek szinte valamennyien a Nemzeti Kaszinó tagjai voltak. Festetich ekkor külföldön volt, így nem tudott reagálni, de a kaszinó három tagja: gróf Almássy Kálmán, gróf Batthyány Elemér és báró Majthényi Izidor bement a szerkesztőségbe, hogy felelősségre vonja a főszerkesztőt, Verhovay Gyulát, aki készséggel állt a rendelkezésükre, még a cikkíró is megnevezte. Majthényi báró (aki sem rokona sem közeli barátja nem volt Festetich grófnak) azonban mégis Verhovayt hívta ki párbajra.

A súlyos feltételekkel megvívott párbajban Verhovay életveszélyes sérülést szenvedett. A kiváló céllövő Majthényi golyója a mellébe fúródott, eszméletlen állapotban szállították kórházba.[43] Az eset hatalmas felháborodást váltott ki, a sajtó és a közvélemény egyértelműen Verhovay pártjára állt. Tüntetések zajlottak a kaszinó épülete előtt. A tömeg betörte az ablakokat és "frakkos banda", valamint "revolvermágnások" kiáltásokkal az épületbe is be akart hatolni. A rendőrség már képtelen volt úrrá lenni a helyzeten, és a katonaság segítségét kellett igénybe venni. Több sebesülés történt, és a karhatalmi alakulat 31 embert "befogott"

Másnap a kaszinó választmánya rendkívüli ülést tartott, amelyről az alábbi közleményt bocsátotta ki: "A kaszinó választmánya e hó 14-én délben ülést tartott, ez ülés határozata folytán a lapokban is kinyilvánítja, hogy a nemzeti kaszinó társaskör lévén, melynek tagja lehet minden művelt ember, szabályai értelmében, házi ügyein kívül, senkinek utasítást nem adhat, s nem adott."[44] A kaszinó magyarózkodása azonban nem hűtötte le a kedélyeket, a tüntetések tovább folytatódtak, sőt az összecsapások halálos áldozatokat is követeltek. Az ügy csak akkor jutott nyugvópontra, amikor Verhovay állapota javulni kezdett. Majthényi, báró pedig kilépve a kaszinóból, külföldre távozott.

Az esetet elemezve érdemes néhány tényt figyelembe venni: a Festetich védelmében fellépőknek nem volt személyes felhatalmazásuk a külföldön tartózkodó gróftól, hogy ügyében eljárjanak. Ilyen esetekben egy közeli jó barát vagy egy rokon felhatalmazás nélkül is megtehetette ezt, ám közülük egyik sem volt ilyen kapcsolatban Festetich gróffal.

Verhovay elég készségesnek mutatkozott az ügyben, ennek ellenére Majthényi ragaszkodott hozzá, hogy megverekedjék vele. Mégpedig igen súlyos feltételekkel, ami tekintve, hogy Majthényi remek céllövő volt, valóban félerhetett egy halálos ítélettel. Mindezek alátámaszthatják a korabeli szóbeszédet a kaszinó titkos törvényéről. Ezzel szemben csak a választmány semmitmondó nyilatkozata állt, amely egy lobbanékony természetű úriember magánakciójaként igyekezett beállítani a dolgot.

Az igazság, mint általában mindig, most is valahol a két véglet között lehet. Nem valószínű, hogy létezett egy formális bizottság, amely szabályszerű ítéletet mondott volna ki Verhovayra. Ám az könnyen elképzelhető, hogy a tekintélyesebb kaszinótagok egy-egy magánbeszélgetés alkalmával céloztak rá, hogy ideje lenne már "megleckéztetni" a kellemetlenkedő "firkászt".

Előfordult olyan eset is, amikor egy tisztségviselőnek valamely, a kaszinó életével összefüggő döntése miatt kellett párviadalban helytállnia. Zichy-Ferraris Viktor gróf (1849-1880) tragikus végű párbaja is példa erre, amely szintén a Nemzeti Kaszinóval volt összefüggésben.

A hatalmas botrányt kiváltó eset előzménye az volt, hogy a belügyi államtitkárként tevékenykedő Zichy gróf korrupciós ügybe keveredett. Állásáról le kellett mondania és még a legközelebbi ismerősei is elfordultak tőle. A Nemzeti Kaszinóban pedig az egyik igazgatósági tag, Károlyi István gróf kezdeményezte kigolyózását. Kezdeményezéséhez már tíz aláíró is csatlakozott, amikor Zichy kétségbeesett lépésre szánta el magát: kihívta Károlyit és mind a tíz aláírót párbajra. A kihívottak azonban kijelentették, hogy bár sorshúzás útján akármelyikük hajlandó megverekedni vele, ezzel nem tekintik rehabilitálnak.

A kigolyózás 1879. december 28-án megtörtént, a kaszinó választmánya 26 szavazattal 7 ellenében kizárta a tagok közül Zichy-Ferraris Viktort, aki ezután a botrány kirobbantóját, Asbóth János országgyűlési képviselőt hívta ki. Ez a párbaj sebesülés nélkül ért véget, így Zichy már teljes erőbedobással Károlyi ellen fordulhatott, akit a sajtóban közzé tett nyilatkozatban "rágalmazónak és gyávának" nevezett.

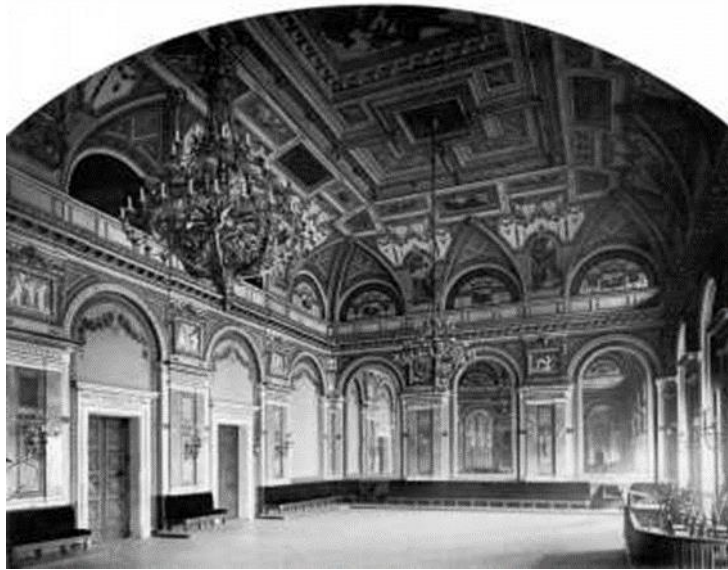
Másnap az aláíró "tizek" szintén a sajtó útján válaszoltak, kijelentették, hogy: "Zichy-Ferraris Viktor gróf, aki a lovagiasság ellen elkövetett eljárása folytán diszkvalifikálva van, nem sérthet senkit." A gróf újra sajtótámadást intézett Károlyi ellen, majd Bécsbe utazott, hogy elérje a kizárását az ottani Jockey-klubból. Indoka az volt, hogy Károlyi két igen súlyos sértésre sem hívta ki őt párbajra.

Ez már azonban ellenfelének is sok volt, gyorsan elküldte segédeit Zichyhez. A súlyos feltételű párbaj 1880. május 24-én zajlott le a káposztásmegyeri erdőben. A kitűnő céllövő Károlyi István gróf második lövése halálos sebet ejtett Zichyn.[45]

Az ilyen példák is bizonyítják, hogy aki kaszinói tisztséget vállalt, a köztisztelet és feddhetetlenség mellett rendelkeznie kellett még egyéb jó tulajdonságokkal is - például harcművészeti erényekkel.

A kaszinók alkonya

A kaszinók fénykora a 19. század nyolcvanas éveitől az első világháborúig terjedő korszakra tehető. A világháborút követő forradalmak és az általános szegénység, majd a gazdasági világválság évei nem kedveztek a klubéletnek. Ám a kaszinók egészen Budapest ostromáig nyitva tartottak.

10. ábra: A Terézvárosi Kaszinó Lotz terme, 1889

Azután azonban sem az állapotok, sem a közhangulat nem kedvezett a további működésüknek.

A Nemzeti Kaszinó a harcok alatt súlyosan megrongálódott, így a vihar elültével nem volt hol gyülekezni a tagoknak. A legfőbb gond inkább azonban az volt, hogy a kaszinói tagság súlyát adó arisztokrácia szétszóródott a nagyvilágban. Az itthon maradt csekélyebb hányadnak pedig kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy újra kaszinózni kezdjen. Ugyanez volt a helyzet az Országos Kaszinó esetében is. A Lipótvárosi Kaszinó épülete ugyan szerencsésebben vészelte át a harci cselekményeket, de a tagsága nagyobbik fele elpusztult a munkatáborokban, illetve külföldre menekült. Néhány megmaradt tag azonban újra rendezte a sorokat és, bár jóval szerényebb keretek között, újra indította a kaszinóban az életet.

Így történhetett, hogy a nagy kaszinók közül egyedül a Lipótvárosi Kaszinót érintette az a belügyminiszteri utasítás, amely elrendelte a kaszinók bezárását.

A pusztán maradt épületek sorsa is tanulságos: a romos állapotú Nemzeti Kaszinó újjáépítése után egy kávéháznak adott otthont. Az Országos Kaszinó először a Kisgazdapárt székháza lett, majd a Szovjet Kultúra Háza. Eredeti céljaihoz leginkább a Lipótvárosi Kaszinó épülete áll közel, amely BM Duna Palota néven ma is kulturális eseményeknek ad otthont.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a 19. század második felére általánosan elterjedt kaszinók nem valósították meg Széchenyi ideáját. Nem lettek a különböző társadalmi csoportok érintkezését, összehangolását elősegítő intézmények, ahol a vezető rétegek találkozhattak az értelmiség és a művészvilág képviselőivel.

Ezzel szemben olyan struktúra alakult ki, amely határozottan megjelenítette a társadalmi elkülönülést. A mintául szolgáló Nemzeti Kaszinó zárt elitklubbá vált, és az utána létrejövő kaszinók is mind valamely társadalmi réteg vagy foglalkozási ág gyülekezőhelyei voltak. Ebben a rendszerben nem létezett átjárás, csak kevesek, elsősorban arisztokraták és vezető politikusok teheték meg, hogy egyszerre több, eltérő jellegű kaszinó tagjai legyenek. Wekerle Sándor például mind a három vezető kaszinónak tagja volt. Egy arisztokrata megtehetette, hogy egy kisebb "rangú" kaszinó tagja lehessen, ha éppen ehhez volt kedve. Fordítva azonban ez már nem fordulhatott elő: a Postatisztviselő Kaszinó tagja a Nemzeti Kaszinót csak kívülről láthatta.

Mindezek ellenére igazságtalanság lenne a kaszinókat pusztán az elkülönült társadalmi "kaszatok" játéklarangjainak tartani. Fontos szerepet töltöttek be a hazai társasági életben, rendezett körülményeket biztosítottak a szabadidő kellemes eltöltéséhez vagy a bizalmas tárgyalások lebonyolításához. A szabályzatot betartató választott tisztségviselők gondoskodtak arról, hogy nagyobb kilengések ne következhessek be. Ennek köszönhetően, bár néha előfordultak botrányos esetek, a kaszinók életét a nyugalom és a kulturáltság jellemezte. Mindez jótékonyan hatott az alsóbb társadalmi rétegek szerveződéseire is, amelyek a kaszinókat tekintették példaképüknek.

- [1] Ilk Mihály: A Nemzeti Casinó százéves története. Bp., 1926. 8-12. old.
- [2] Friedrich István: Gróf Széchenyi István élete. Bp., 1914. 183. old.
- [3] Nemzeti Casino-könyv. A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora. 1880. Bp., 1881. 56-57. old. (Az 1827-es eredeti szöveg alapján.)
- [4] U.o., 58. old.
- [5] Bölöny József: A Nemzeti Casinóról. História, 1993/9-10. 20. old.
- [6] Ilk i. m., 15. old.
- [7] Bölöny, i. m., 21. old.
- [8] U.o., 20. old.
- [9] Nagy Beáta: Az elit társasélete a klubok kaszinók keretében. In: Rendi társadalom - Polgári társadalom. Salgótarján 1987. 69. old.
- [10] Hasznos Multságok, 1829/37. 291-292. old.
- [11] Pajkossy Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. História, 1993/2. 7. old.
- [12] Dezsényi Béla: Használtak-e a kaszinók a könyv- és hírlapkiadásnak. Magyar Könyvszemle, 1942. 423.
- [13] Pajkossy, i. m., 8. old.
- [14] U.o., 9. old..
- [15] Dezsényi, 424. old.
- [16] Széchenyi István: Napló. Gondolat, Bp., 1978. 857.
- [17] Gemeinnützigiger Bltter, 1831. 138. old.
- [18] Dezsényi, i. m., 424. old.
- [19] M. I.: Casinóink hatása nemzeti fejlődésünkre. Hasznos Multságok, 1840. 54. old.
- [20] U.o., 55. old.
- [21] Halász Lajos: Az Országos Kaszinó ötvenéves története. Az országos Kaszinó kiadása. Bp., 1932. 20. old.
- [22] Budapesti Hírlap, 1883. január 14. 1. old.
- [23] Halász, i. m., 24-25. old.
- [24] Menenius Agrippa [Mezei Ernő]: Társadalmi levelek. A Hét, 1896. február 16. 1. old.
- [25] Halász, i. m., 22. old.

- [26] U.o., 23. old.
- [27] U.o., 42. old.
- [28] U.o., 31. old.
- [29] Új Idők, 1898. 387. old.
- [30] U.o., 388. old.
- [31] U.o., 389. old.
- [32] U.o., 389-390. old.
- [33] Halász, i. m., 45. old.
- [34] Kaszinó Magazin, 2002/3. 1. old.
- [35] A Hét, 1896. 51-57. old.
- [36] Nádas Sándor: A lipótvárosi Kaszinó regénye. Pesti Futár, 1934/7. 12. old.
- [37] Társulatok, egyletek, körök könyve az 1902. évre. Bp., 1903.
- [38] Bognár János: Három évtized egy úri kaszinó életéből. Bp., 1926. 51-56. old.
- [39] Pesti Futár, 1909/51. 9-10. old.
- [40] Népszava, 1907. június 14. 8. old.
- [41] Népszava, 1909. március 2. 1-2. old.
- [42] A novellában csak monogramjával (P. E. G.) megnevezett ezredes modellje: pazonyi Elek Gusztáv földbirtokos és honvéd huszárezredes (1853-1913), korának ismert gavallérja és párbajhőse volt, tagja a Nemzeti és az Országos Kaszinónak is. Számos párviadalainak egyikén, pisztolypárbajban megölt egy fiatal újságíró, Reviczky Szevért, ám a "lovagias ügy" oka magántermészetű nézeteltérés volt.
- [43] Clair Vilmos: Magyar párbajok Attila hun királytól az 1923. év végéig. Bp., 1926. II. 19-22. old.
- [44] Vasárnapi Újság, 1880. január 18. 43. old.
- [45] Clair, i. m., 23-24. old.

Kapcsolat: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3-5

Telefon: +36 1 298-7500

Fax: +36 1 298-7555

E-mail: bfl@bparchiv.hu